

Sociale veiligheid

op scholen

Hoe gedragen
leerlingen zich naar
anderen

TEKST: TON VAN DEN BORN

“Leerlingen ervaren onze school over het algemeen als veilig”, zegt directeur Ben ter Haar van AOC Oost Twello. Er is op scholen ook veel aandacht voor sociale veiligheid, want de agressie naar personeel lijkt toe te nemen en de acceptatie van homoseksualiteit valt tegen. “We zijn geleidelijk aan strenger geworden”, zegt Cor van Gerven, lid CvB Koning Willem I College. Wat is de stand van zaken en hoe werken scholen binnen en buiten groen onderwijs aan sociale veiligheid?

“Sociale veiligheid”, zegt Henk Langenhuisen, coördinator cultuur op het Koning Willem I College in Den Bosch. “Ik zie dat als voorwaarde om te kunnen leren en samen plezier te hebben.”

Dat was vroeger ongetwijfeld niet anders, maar veiligheid in het algemeen en veiligheid op scholen staat meer in de belangstelling sinds het eerste Kabinet Balkenende in 2002 het programma Naar een veiliger samenleving lanceerde. De overheid wilde niet alleen de feitelijke criminaliteit verminderen, maar ook de onveiligheidsbeleving. Bijvoorbeeld door meer cameratoezicht en meer politie op straat. Sociale veiligheid wordt beïnvloed door agressief gedrag, vandalisme en openbare dronkenschap, maar op school gaat het vooral over het klimaat, zegt Freek Bucx, onderzoeker bij SCP. “Hoe denken leerlingen over anderen en hoe gedragen ze zich naar anderen?”

De laatste jaren zijn veel programma's ontwikkeld om pesten en discriminatie tegen te gaan, soms heel algemeen of soms gericht op specifieke groepen, zoals etnische minderheden of lhbt-jongeren. “Van veel programma's is nog niet aangetoond dat zij effect hebben.” >>

LHTB(I)

De afkorting lhbt staat voor: lesbisch, homoseksueel, biseksueel en transgender. Soms wordt ook de afkorting lhbti gebruikt, de i staat dan voor personen met een intersekse conditie (personen met mannelijke-, en vrouwelijke geslachtskenmerken).

Er zijn antipestprogramma's zoals Prima of de Kanjertraining. En er zijn ook allerlei projecten en organisaties ontstaan, die soms landelijk en soms regionaal, op scholen willen laten zien wat vooroordeelen met mensen kunnen doen. Ze hebben namen zoals Radar, het Vooroordelen kofferspel, Gelijk=Gelijk en, sinds kort: de Expeditie Vriend & Vijand. Die expeditie bezocht in april het Koning Willem I College in Den Bosch.

Achter het slachtoffer

Marja van Bijsterveldt informeerde 16 mei 2012 als minister van Onderwijs de Tweede Kamer over de stand van de sociale veiligheid in het onderwijs. Ze concludeerde op basis van onderzoeken zoals de monitor sociale veiligheid in het mbo en veiligheidsmonitoren in po en vo, dat het overgrote deel van de leerlingen en het onderwijspersoneel zich veilig voelt op school. In het mbo lag dat op 95 en 97 procent. De oud-minister maakte zich wel zorgen over het toenemende cyberpesten.

Ze wilde de bereidheid op scholen vergroten om aangifte te doen van strafbare feiten. Scholen moesten een protocol hebben zodat signalen vanuit leerlingen op de goede plek komen. "En" zei ze, "het bestuur moet duidelijk maken altijd achter het slachtoffer te staan. Ouders en leerlingen moeten weten welke afspraken er zijn en wanneer er aangifte wordt gedaan."

Een gevolg van haar aanpak om specifiek de veiligheid voor lhbt-jongeren (en personeel) te vergroten was de opname van seksuele diversiteit in 2012 bij de burgerschapscompetenties in het onderwijs. Want de acceptatie van lhbt valt nog tegen volgens het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP). Bijna eenderde van de

leerlingen beoordeelt het klimaat op middelbare scholen als homo-onvriendelijk. Dat bleek onder meer uit het onderzoek 'Acceptatie van homoseksuelen, biseksuelen en transgenders in Nederland 2013'.

Anders-zijn in vele opzichten

Freek Bucx

Freek Bucx heeft met andere onderzoekers in opdracht van OCW gekeken naar veiligheid op gebied van seksuele en genderdiversiteit. SCP doet al langer onderzoek naar de positie van lhbt-jongeren. Zo kwam in 2010 nog het rapport uit van Saskia Keuzenkamp: 'Steeds gewoner, nooit gewoon'.

"Over het algemeen denken Nederlanders positief over lhbt'ers", zegt Bucx. "De acceptatie is vrij hoog, zeker als je dit internationaal vergelijkt. Tegelijkertijd zijn er ook knelpunten, bijvoorbeeld in het onderwijs. Zo is homo een van de meest gebruikte scheldwoorden op scholen. En het blijkt dat groepen leerlingen heel negatief denken over homo's. De vraag is dan: wat kunnen we als overheid doen om dat klimaat te verbeteren?"

In de kerndoelen staat nu dat leerlingen leren over verschillen in cultuur en

levensbeschouwing in Nederland en dat ze ook leren respectvol om te gaan met (seksuele) diversiteit binnen de samenleving. Daar is de overheid een pilot in gestart, "maar", zegt Bucx, "veel scholen, vooral ook confessionele scholen, vinden het nog lastig om daar een weg in te vinden. We hebben gekeken naar ruim 130 scholen, ook een paar groene scholen, hoe dat gaat. Over het algemeen lijken de problemen in het vmbo wat groter te zijn. Niet alleen als het gaat over seksuele diversiteit, maar over anders-zijn in vele opzichten. Het blijkt wel dat als je kinderen aanspreekt op iemand uitschelden voor homo, ze zeggen dat ze het eigenlijk helemaal niet zo bedoelen. Maar tegelijkertijd zegt een derde tot de helft van leerlingen: ik zou er op school niet voor uitkomen dat ik homo ben."

- > **Homoseksuele leerlingen voelen zich onveiligere dan andere leerlingen.**
- > **En een op de tien leerlingen zegt ook dat ze wel eens een homoseksuele of lesbische leerling hebben gepest.**
- > **Slechts 11 procent van de vo-leerlingen het op school durven te vertellen als zijzelf homoseksueel of lesbisch zouden zijn.**

Bron: veiligheidsmonitor van ITS Nijmegen

Bij lhbt zijn overigens de transgenders pas een paar jaar geleden opgenomen. Het zijn twee heel verschillende groepen, zegt Bucx, "maar beide hebben ze te maken met het vooroordeel dat ze zich niet gedragen volgens de genderrollen. Als je het leerlingen vraagt, is dat wat ze lastig vinden." Een rolmodel op school,

'Pubers posten soms iets op internet, zonder de impact in te kunnen schatten'

de leraar en de normen die hij stelt, zijn dan natuurlijk enorm belangrijk, denkt hij. "Dat kan leerlingen herkenning bieden."

Blootfoto's

"Op deze leeftijd (een jaar of veertien) speelt ontluikende seksualiteit en zijn er leerlingen die twijfelen over hun geaardheid", zegt Ben ter Haar, locatiedirecteur AOC Oost Twello. "We proberen het bespreekbaar te maken. Een aantal collega's die homoseksueel zijn (m/v) doet dat op hun manier. Voorkomen van homo als scheldwoord, lukt waarschijnlijk niet helemaal. Maar aan veiligheid kun je wel iets doen, bijvoorbeeld door het uit de taboesfeer te halen. Hoe dan ook, een coming-out blijft spannend."

AOC Oost heeft beleid op het gebied van veiligheid, een wettelijke verplichting. "Je moet als school een plan hebben voor de veiligheid, en dat gaat dan zowel over de fysieke veiligheid (bijvoorbeeld in praktijklokalen, gevaarlijke stoffen of machinegebruik), als de sociale veiligheid (onderlinge tolerantie en de veiligheidsbeleving). Dat gaat van ontruimingsplan tot een pestprotocol. Twintig jaar geleden had je nog geen pestprotocol, dan probeerde je het op te lossen. Maar dit geeft je wel handvaten waarmee je elkaar kunt

aanspreken."

"Ik geloof niet dat er de afgelopen twintig jaar een groei aan incidenten was. De acceptatie is groter geworden, maar er is ook schijnacceptatie: veel dingen blijven nog verborgen. En wat me dan vooral zorgen baart, is wat er aan pesten op internet gebeurt. Op sociale media, waar ze blootfoto's plaatsen of schelden. We hebben daarover ook externe deskundigen om advies gevraagd."

"Je kunt vaak niet inschatten hoe serieus het voor iemand is. Pubers kunnen in hun boosheid iets posten zonder dat ze de impact kunnen inschatten. Even later zijn ze het alweer vergeten, maar zo werkt het internet niet en de slachtoffers zitten er mee. Dat is een heel lastig punt. Hoe pak je dat aan?"

Anti-Marokkanenuitspraak

In het nieuwe schoolgebouw was volgens Ter Haar opzet dat iedereen zich er veilig zou voelen. "Door kleinschaligheid in te bouwen en met heel veel glas te werken. Ook docenten die surveilleren in de pauze, dragen bij aan een gevoel van veiligheid."

Er zijn dan altijd nog wel leerlingen die vinden dat het niet veilig is, erkent hij. "Maar er is waarschijnlijk een categorie voor wie zo'n school altijd onveilig voelt. Er is ook gewinning: als je hier voor het

Vijf tips

- > **Observeer (het liefst iedere dag) het gedrag van jongeren. En ga met hen in gesprek als je je zorgen maakt.**
- > **Laat jongeren merken dat je ze waardeert om wie ze zijn en niet alleen om wat ze presenteren.**
- > **Stop met afleren en ga aanleren. Laat diverse andere manieren van gedrag zien zodat de jongere meerdere keuzes heeft.**
- > **Geef informatie aan jongeren en ouders over plagen, (cyber)pesten en treiteren en over de begeleiding van de school.**
- > **Geef veel positieve feedback (erkenning) en beloon meer dan je straft. Zo ontstaat een veilig werk- en leerklimaat waarin de jongere zelfvertrouwen kan ontwikkelen.**

bron: Zeg nee tegen pesten, Herberd Prinsen

eerst komt, kan zo'n school waar je de weg niet weet, bedreigend zijn. Het kan ook zijn dat we het gewoon niet opmerken. Je weet het nooit helemaal zeker."

Docenten krijgen scholing in observeren, signaleren en reageren, bijvoorbeeld via mentorcursussen, en ook de conciërges die net bezig zijn met een cursus omgaan met moeilijk gedrag. "Want iedereen van die conciërge tot de directeur en de administratie tot de docent is uiteindelijk verantwoordelijk voor het reilen en zeilen op school."

Een andere manier om sociale veiligheid te vergroten, ziet Ter Haar in projecten >>

die begrip en tolerantie naar elkaar vergroten. “Bijvoorbeeld het Afrikaproject, gastdocenten uit andere culturen of een project met Amnesty International. Maar ja, zo iets als een anti-Marokkanenuitspraak van Wilders, kan gevolgen hebben voor het veiligheidsgevoel van leerlingen die zich associëren met die groep. Dat kun je haast niet in protocollen vangen.”

Confrontatiecontainers

Vanzelfsprekend werken niet alleen groene scholen aan veiligheid. Een opvallend verschil is dat terwijl je bij AOC's meestal zo naar binnenloopt, op veel ROC's je een pasje krijgt. De scholen zijn meestal veel groter en massaler, waardoor je niet direct kunt zien: die hoort hier of die hoort hier niet. Bij het Koning Willem I College, een middelgroot ROC in Den Bosch (bijna 12.000 leerlingen en 1.100 personeelsleden op twee locaties), hebben alle leerlingen een pasje dat ze bij de ingang moeten tonen.

Bij de school, die een kernwaarde hanteert zoals 'gaan voor een betere wereld', stonden in april vijf 'confrontatiecontainers' op het schoolplein. De Expeditie Vriend & Vijand van de Stichting Critical Mass die een paar jaar geleden een vergelijkbare expeditie hadden onder de naam: denk jij buiten je Inbox? “We wilden nu mobiel”, zegt Elianne Weijers, projectmedewerker van Critical Mass. “We komen vooral in voortgezet onderwijs, maar nu voor het eerst ook op een mbo.”

In de containers worden leerlingen op een interactieve manier uitgedaagd rondom thema's als vooroordelen, pesten, groepsdruk en uitsluiting. Ze ervaren zelf hoe het voelt om buitengesloten te

worden en kunnen experimenteren met manieren om pest- en conflictsituaties op school op te lossen. “Het is wel een groot verschil of je dan met de kappers te maken hebt, of met de beveiligers.”

Ontwikkelen als mens

De school heeft per afdeling aandacht voor sociaal-maatschappelijke vraagstukken binnen Loopbaan en Burgerschap, gericht op meer begrip en respect. “We hebben ook een theateropleiding die producties maakt over pesten en homo's”, vertelt Henk Langenhuijsen. Collegebreed, dus voor alle 12.000 leerlingen van Koning Willem I.

“Na een voorstelling hebben we altijd een nagesprek met een ervaringsdeskundige. Het is vergelijkbaar met Theater aan Z,” – die ook op groene scholen heeft gespeeld. “We hebben hen ook wel eens hierheen gehaald. Heel inspirerend. Zij doen alleen seksuele diversiteit, maar de acceptatie is hier, zeker op bepaalde afdelingen, een groot probleem.”

“Het gaat erom: mag iemand anders zijn, mag je afwijken, kun je jezelf zijn, kun je zijn wie je bent? Ze leren zo met dit soort methodes naar zichzelf te kijken. Waarom ben ik zo intolerant? Het is ook vaak een automatisme om te pesten of iemand voor homo uit te schelden. Ze staan er niet meer bij stil.”

De school heeft een leerlingenstatuut en een gedragscode voor het personeel, en ze heeft ook een groep van vertrouwenspersonen. Cor van Gerven, lid van het College van Bestuur van het Koning Willem I College. “We hebben dat al heel

Cor van Gerven

lang, maar zowel statuut als code zijn wel dynamisch. Ze zijn bijvoorbeeld aangepast op agressie naar het personeel en het cyberpesten. We zijn geleidelijk aan strenger geworden.”

Een bijzondere situatie is dat de school een opleiding heeft voor beveiligers die op de school zelf, een erkend leerbedrijf, beroepspraktijkvorming kunnen doen. “Dat werkt heel mooi. We hebben zes beveiligers in dienst en de overige beveiligers zijn leerlingen.”

“Ik vind dat we er veel aan doen, maar het mag altijd meer”, zegt Langenhuijsen. “We moeten als school ook meer doen dan opleiden voor een beroep. Want je moet je ook ontwikkelen in sociaal samenzijn, als mens.”

Onderzoek en ondersteuning

- > Movisie, kennis en aanpak van sociale vraagstukken www.movisie.nl (rapporten en onderzoek, bijvoorbeeld 'Kwetsbare lhbt-jongeren op school')
- > SCP www.scp.nl (het rapport 'Steeds gewoner, nooit gewoon' gaat over homo-acceptatie)
- > ITS Nijmegen (veiligheidsmonitoren) en veiligheidskaart, zie ook Veiligvo.nl
- > NJI, doet bijvoorbeeld onderzoeken naar effectiviteit anti-pestprogramma's
- > Inspectie: onder meer brochure 'Anders zijn is van iedereen' (2009) om homoseksualiteit bespreekbaar te maken
- > Centrum voor School en Veiligheid www.schoolveiligheid.nl van het APS, bezig met protocol tegen.

Naar een veilige school

Naar een veilige school (onderzoek uit 2008) liet zien dat agressie op het vmbo een alledaags verschijnsel was. Een klein voorval escaleert snel als er niet goed mee wordt omgegaan. Het onderzoek liet ook zien dat het voor een aantal medewerkers moeilijk blijkt om grenzen te stellen aan wat mag en wat niet mag en tegelijkertijd de dialoog met leerlingen en ouders open te houden. Maar, 'leerlingen hebben een veilige schoolomgeving nodig om goed te kunnen leren en leraren hebben een veilige school nodig om goed te kunnen werken.' Dat stelt de Onderwijsinspectie. 'De meeste scholen hebben beleid waarmee ze de sociale veiligheid voor leerlingen en personeel waarborgen. Leraren proberen te zorgen dat leerlingen respectvol met elkaar omgaan. De inspectie houdt toezicht op de sociale veiligheid van leerlingen en leerkrachten.' De sociale veiligheid kan op allerlei manieren worden aangetast. Leerlingen kunnen bijvoorbeeld te maken krijgen met agressie, discriminatie, huiselijk geweld, loverboys, pesten, schulden, verdovende middelen of verslaving. Of met seksuele intimidatie, eetstoornissen, faalangst en psychische problemen. Dat kan leiden tot schaamte, onzekerheid, depressie, eenzaamheid. School, docenten en mentoren proberen dit te signaleren, bijvoorbeeld als leerprestaties achteruit gaan, schoolverzuim optreedt of er iets 'niet pluis' is. Vertrouwensinspecteurs worden regelmatig benaderd met klachten over grensoverschrijdend gedrag. Veel scholen hebben een pestprotocol en algemene gedragsregels voor in en om de school. Soms omvat dat ook gedragsregels voor bijvoorbeeld taalgebruik, kleedgedrag en internetgebruik. ■

kaka-iigee

Esther is programmamanager van Kies Kleur in Groen en woont in Wageningen.

Transgender

Iedereen met kinderen kent het moment wel. Dat je even hopeloos klem zit tussen werk en ouderschap. Ik wilde echt heel graag naar de try out van nieuwe voorstelling van Theater aan Z, gespeeld door transgenderjongeren. Maar het was ook zondag, en ik had plechtig beloofd iets samen met mijn pleegzoon te gaan doen.

Ik koos voor een geïntegreerde aanpak. Werk en een opvoedmoment gaan soms heus samen. 'Ik ga je nog niet vertellen waar we naar toe gaan' zei ik. 'Maar je gaat iets heel bijzonders zien wat je nooit meer zult vergeten.' Ik verwachtte dat hij zou zeggen: "Wat is het dan?" En: "Geen zin". Maar wauw, hij stapt zonder morren in de auto.

De eerste helft van de bijeenkomst is er een debat, vooral over het Nijmeegse transgenderbeleid. Allemaal sprekers die hun seksuele diversiteit noemen, zelfs de aanwezige wethouder blijkt homo. In de pauze bijt mijn pleegzoon me boos toe: 'Wil je dat ik ook homo word of zo!' Na de pauze begint het toneel. We zijn allebei verrast als de jongen waar we vooraf een kopje thee mee hebben gedronken opkomt als meisje. De jongeren vertellen in theatervorm over hun identiteit en de verwarring die dit in hun leven veroorzaakt. De blijdschap als ze erachter komen wat hen scheelt, de eeuwige reacties op straat. Het is helemaal stil in de zaal. Ik kijk bezorgd naar het gezicht van mijn pleegzoon.

Als het klaar is zegt hij: 'Dat was echt goed' en 'Zullen we nu meteen gaan.' Dat lukt nog niet zo gauw omdat hij buiten met allerlei jongeren aan de praat raakt. Op de terugweg in de auto lijkt hij gek genoeg opgekleurd. Zijn leven is ingewikkeld maar nog altijd niet zo ingewikkeld als dat van hen. Hij heeft de jongeren van de voorstelling omarmd als een soort van lotgenoten.

De maanden erna komen we er nog maar zelden op terug. Tot hij in Wageningen komt wonen, zijn nieuwe omgeving met belangstelling bekijkt, groepen meisjes ziet fietsen, dromerig kijkt naar hun lange blonde haar. 'Ja, en ze zitten allemaal op hockey hè', zeg ik, verwijzend naar de sticks die ze bij zich hebben.

"Ik ga ook op hockey", zegt hij, "ik zweer het. Ik meld me gewoon aan, zeg: ik zie eruit als een jongen maar ik ben transgender, dus ik hoor bij de meisjes." Ik moet lachen, kijk hem aan, zie geen spoor van spot op zijn gezicht. Transgender, het bestaat gewoon, hij zou het ook kunnen zijn. Dat is de kracht van theater.

Esther Wouters